

**АЗЫҚ-ТҮЛІК ҚАУІПСІЗДІГІ ТҰРҒЫСЫНАН
ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ АСТЫҚ НАРЫҒЫ**

**GRAIN MARKET OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN
IN THE CONTEXT OF FOOD SECURITY**

**ЗЕРНОВОЙ РЫНОК РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
В АСПЕКТЕ ПРОДОВОЛЬСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ**

А.М. ДЖУМАБАЕВА^{1*}

экономика ғылымдарының магистрі

П.Д. БЕЙСЕКОВА²

Ph.D

Ж.Ж. ТЕМИРОВА³

Э.Ф.К.

¹Қазақ ұлттық аграрлық зерттеу университеті, Алматы, Қазақстан

²Астана халықаралық университеті, Астана, Қазақстан

³Ж.А.Ташенев атындағы университеті, Шымкент, Қазақстан

*автордың электрондық пошталары: aygul_dzhumabaeva@mail.ru

А. JUMABAYEVA^{1*}

Master of Economic Sciences

P. BEISEKOVA²

Ph.D

Z. TEMIROVA³

C.E.Sc.

¹Kazakh National Agrarian Research University, Almaty, Kazakhstan

²Astana International University, Astana, Kazakhstan

³Zh.A.Tashenev University, Shymkent, Kazakhstan

*corresponding author e-mail: aygul_dzhumabaeva@mail.ru

А.М. ДЖУМАБАЕВА^{1*}

магистр экономических наук

П.Д. БЕЙСЕКОВА²

Ph.D

Ж.Ж. ТЕМИРОВА³

К.Э.Н.

¹Казахский национальный аграрный исследовательский университет,

Алматы, Казахстан

²Международный университет Астана, Астана, Казахстан

³Университет им.Ж.А.Ташенева, Шымкент, Казахстан

*электронная почта автора: aygul_dzhumabaeva@mail.ru

Аңдатпа. Мақсаты – астық нарығының орнықты дамуы негізінде елдің әлеуметтік-экономикалық тұрақтылығының индикаторы ретінде азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету жөніндегі практикалық ұсынымдарды әзірлеуге теориялық-әдістемелік тәсілдерді негіздеу. Әдістер – азық – түлік әлеуетін нығайту және импортқа тәуелділікті төмендету мақсатында астық шаруашылығын трансформациялаудың басым бағыттарын айқындау үшін факторларды эконометрикалық, салыстыру және жалпылау, жүйелеу, монографиялық – астық өндірісінің жұмыс істеуінің теориялық аспектілерін, оның қатысушылары арасындағы астық саласындағы экономикалық қатынастарды зерттеу кезінде, конъюнктуралық-оған тікелей әсер ететін жағдайларды ескере отырып, астық саласындағы қазіргі тенденцияларды зерделеу үшін әсері. Нәтижелер – авторлар астық секторы тұтастай алғанда республика экономикасындағы және атап айтқанда агроөнеркәсіптік кешендегі стратегиялық және бір мезгілде көп мақсатты, көпфункционалды және жүйе құраушы сегмент болып табылатынын,

онымен түйісетін азық-түлік және шикізат кластерлерін қамтуды кеңейтуді ынталандыратынын атап өтті. Астық ортасы табиғи-климаттық және аумақтық сын-тегеуріндерге осал. Әртараптандыру, инфрақұрылымды жетілдіру, тұрақсыздық себептерін басқару және климаттың өзгеруіне бейімделу шаралары қажет. Агротехника ережелерін сақтай отырып, инновациялық технологияларды енгізуге, сондай-ақ ауыл шаруашылығы өндірушілерін тыңайтқыштармен, өсімдіктерді қорғау құралдарымен және жаңа жоғары өнімді техникамен қамтамасыз етуді бақылауға ерекше назар аудару қажет. *Қорытындылар* - нарықтық қатынастарға барабар тұрақты заңнамалық базаның, өңіраралық және мемлекетаралық астық байланыстарының болуы, тауар өндірушілердің шығындарын төміткен астық бағасын қалыптастыру, экономикалық тәуекелдерді сақтандырудың дамыған тетігінің жұмыс істеуі маңызды. Аумақтық тұрғыдан едәуір қашықтықта орналасқан шаруашылық жүргізуші субъектілердің барынша көп санына қызмет көрсетуге арналған ірі ауыл шаруашылығы кәсіпорындары басым ілгерілетуді алады.

Abstract. *The objective* is to substantiate theoretical and methodological approaches to the development of practical recommendations for ensuring food security as an indicator of the country's socio-economic stability based on the sustainable development of the grain market. *Methods* include econometric analysis, comparison and generalization, systematization of factors to determine priority directions for transforming the grain sector in order to strengthen food potential and reduce import dependence, monographic method for studying theoretical aspects of the functioning of grain production and economic relations within the grain industry among its participants, and conjunctural analysis to study current trends in the grain sector considering conditions that directly affect it. *Results* – the authors note that the grain sector traditionally represents a strategic, multi-purpose, multifunctional, and system-forming segment of the national economy in general and the agro-industrial complex in particular, stimulating the expansion of related product and raw material clusters. The grain sector is vulnerable to natural-climatic and territorial challenges. Measures are required for diversification, infrastructure improvement, management of causes of instability, and adaptation to climate change. Particular attention should be paid to the introduction of innovative technologies, compliance with agrotechnical practices, and control over the supply of fertilizers, plant protection products, and modern high-performance machinery to agricultural producers. *Conclusions* – the existence of a stable legislative framework adequate to market relations, interregional and interstate grain relations, pricing that ensures cost recovery for producers, and a developed mechanism for economic risk insurance are essential. Priority development is given to large agricultural enterprises designed to serve a maximum number of economic entities geographically dispersed over significant distances.

Аннотация. *Цель* – обоснование теоретико-методических подходов к разработке практических рекомендаций по обеспечению продовольственной безопасности как индикатора социально-экономической стабильности страны на основе устойчивого развития зернового рынка. *Методы* – эконометрический, сравнения и обобщения, систематизации факторов для определения приоритетных направлений трансформации зернового хозяйства в целях укрепления продовольственного потенциала и снижения импортозависимости, монографический – при исследовании теоретических аспектов функционирования зернового производства, экономических взаимоотношений в зерновой отрасли между ее участниками, конъюнктурный – для изучения современных тенденций в зерновой сфере с учетом условий, оказывающих на нее непосредственное влияние. *Результаты* – авторы отмечают, что зерновой сектор традиционно является стратегическим и одновременно многоцелевым, многофункциональным и системообразующим сегментом в экономике республики в целом и агропромышленном комплексе в частности, стимулируя расширение охвата сопряженных с ним продуктового и сырьевого кластеров. Зерновая среда уязвима к природно-климатическим и территориальным вызовам. Необходимы меры по диверсификации, совершенствованию инфраструктуры, управлению причинами нестабильности и мероприятия по адаптации к изменению климата. Требуется уделять особое внимание внедрению инновационных технологий, следуя правилам агротехники, а также контроль снабжения сельхозпроизводителей удобрениями, средствами защиты растений и новой высокопроизводительной техникой. *Выводы* – важно наличие адекватной рыночным отношениям стабильной законодательной базы, межрегиональных и межгосударственных зерновых связей, формирование цены на зерно, окупающей затраты товаропроизводителей, функционирование развитого механизма страхования экономических рисков. Приоритетное продвижение получают крупные сельскохозяйственные предприятия, рассчитанные на обслуживание максимально большого числа хозяйствующих субъектов, территориально рассредоточенных на значительных расстояниях.

Түйінді сөздер: агроөнеркәсіптік кешен, астық нарығы, инфрақұрылым, инновациялық технологиялар, тұрақты заңнамалық база, тәуекелдерді сақтандыру, азық-түлік қауіпсіздігі.

Keywords: agro-industrial complex, grain market, infrastructure, innovative technologies, stable legislative framework, risk insurance, food security.

Ключевые слова: агропромышленный комплекс, зерновой рынок, инфраструктура, инновационные технологии, стабильная законодательная база, страхование рисков, продовольственная безопасность.

Мақала түсті: 13.01.2026. Сараптамадан кейін мақұлданды: 06.03.2026. Қабылданды: 15.03.2026

Кіріспе

Астық шаруашылығы ауыл шаруашылығы мен агроөнеркәсіптік кешеннің базалық саласы ретінде, сондай-ақ астық нарығы ел экономикасының стратегиялық және бір мезгілде жетекші жүйе құраушы салалары болып табылады, көбінесе агро-азық-түлік нарығын қалыптастырады және елдің азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз етеді.

Қазақстанда азық-түлік өнімдерінің алуан түрлілігіне қарамастан, азық-түлік қауіпсіздігі ең алдымен дәстүрлі түрде оны сенімді жемшөппен қамтамасыз етумен, яғни астықтың маңызды үлесімен байланысты. Себебі нан әрқашан халықтың күнделікті сұранысына ие, таптырмас негізгі тағам өнімдерінің бірі болып саналады. Сонымен қатар астық мал шаруашылығы үшін негізгі әрі толыққанды жем көзі болып табылады, сондай-ақ астық өңдеу және тамақ өнеркәсібі үшін маңызды шикізат қызметін атқарады.

Сондықтан агроөнеркәсіптік кешен мен азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз етудің көптеген мәселелерін шешу шоғырланып, астық шаруашылығы мен астық нарығын дамытуда көрініс табады. Бұл астық шаруашылығы дәстүрлі түрде стратегиялық және сонымен бірге көп мақсатты, көпфункционалды және жүйе құраушы сала болып табылады, жалпы ел экономикасында және агроөнеркәсіптік кешенде, атап айтқанда, онымен байланысты көптеген басқа салалардың, азық-түлік және шикізат нарықтарының дамуын ынталандырады немесе керісінше тежейді.

Азық-түлік қауіпсіздігі – елдің ұлттық қауіпсіздігін қамтамасыз етудің негізгі бағыттарының бірі, оның мемлекеттілігі мен егемендігін сақтау факторы, демографиялық саясаттың маңызды құрамдас бөлігі, стратегиялық ұлттық басымдықты іске асырудың қажетті шарты – өмірді қамтамасыз етудің жоғары стандарттарына кепілдік беру арқылы азаматтардың өмір сүру сапасын жақсарту. Оған қол жеткізудің кепілі

– отандық өндірістің тұрақтылығы және қажетті қорлар мен азық-түлік қорының болуы.

Азық-түлік қауіпсіздігі – ел экономикасының жай-күйі, ол оның азық-түлік тәуелсіздігін қамтамасыз етеді және әрбір азамат үшін елдің техникалық реттеу туралы заңнамасының талаптарына сай келетін, белсенді және салауатты өмір салты үшін қажетті азық-түлік тұтынудың ұтымды нормаларынан кем емес мөлшерде азық-түлік өнімдерінің физикалық және экономикалық қолжетімділігіне кепілдік береді. Осыған байланысты азық-түлік тәуелсіздігін тиісті өнімдердің ішкі нарығының тауарлық қорларындағы үлесінің белгіленген шекті мәндерінен кем емес көлемде азық-түлік тауарларының тұрақты отандық өндірісі ретінде сипаттауға болады.

Әдебиетке шолу

Отандық ғалымдардың еңбектерінде азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету мақсатында агроөнеркәсіптік өндірістің маңызды бөлігі – астық нарығын дамыту бойынша теориялық, әдіснамалық мәселелер мен практикалық ұсыныстар қарастырылады (Қалиев Г.А., Молдашев А.Б.; Қалиев Г.А.) [1,2] және (Ушачев И.Г., Колесников А.В., Маслова В.В.) [3].

Алтуховтың А.И. жұмысында елдегі азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету стратегиясын кешенді талдауға және әзірлеуге бағытталған ғылыми зерттеу ұсынылған (А.И.Алтухов) [4].

Зерттеулерде ауыл шаруашылығының проблемалары мен перспективаларына назар аударатын шетелдік зерттеушілердің арасында: (FAO. The State of Food Security...) [5], (Zhang H., Zhao F., Han K.) [6], (Buckler E.S.) [7].

Теориялық және практикалық дамуға үлкен үлес астықтың технологиялық әлеуетін арттырудың практикалық негіздерін отандық және ресейлік ғалымдар енгізді Тиреуов К.М., Богомоллова И.П., Мизанбекова С.К. Астық өндірісі мен астық нарығын дамыту, әлемдік экономикаға интеграциялау мәселелері. зерттеуге арналған: (Whe-

lan B., Taylor J.) [8], (Bykov A.A., Borisov D.V., Ryumkin S.V.) [9].

Агроөнеркәсіптік кешеннің және оның базалық саласы – ауыл шаруашылығының басты міндеті халықтың толық көлемінде жоғары сапалы отандық азық-түлікпен қамтамасыз ету және ауыл шаруашылығы және тамақ өнімдерінің экспортын ұлғайту, ауыл халқының жұмыспен қамтылуын және табысын арттыру, ауылдық аумақтарды орнықты дамыту үшін қажетті жағдайлар жасау болып табылады (Беделбаева А.Е., Шарипов А.К., Досумова Ж.С.) [10], (Головатюк С.М., Софронов А.Ф.) [11], (Уразғалиев В.Ш.) [12], (Колесников А.В., М.В. Харина М.В.) [13].

Ауыл шаруашылық тауар өндірушілерінің көпшілігінде кеңейтілген ғана емес, сонымен қатар қарапайым ұдайы өндіріс үшін де қаржылық ресурстар жоқ. Әлемдік қаржы және экономикалық дағдарыс ел экономикасындағы инвестициялық ахуалға және тиісінше – агроөнеркәсіптік кешенге, ауыл шаруашылығының қаржылық тұрақтылығына кері әсерін тигізді, оның рентабельділік деңгейінің төмендеуіне, ауыл шаруашылығы ұйымдарының кредиттелуінің өсуіне (Семин А.Н., Курдюмов А.В., Лылов А.С.) [14], (Bahloul J., Al-Husseinawi J.) [15].

АӨК-ң салалары арасындағы технологиялық және экономикалық байланыстарға қатысты алдыңғы зерттеулер астық өндірісіндегі ұйымдастырушылық формалар мен экономикалық жағдайларды жетілдіру проблемасын өте жан-жақты қамтыды; цифрландыру (Ehlers M.-H., Huber R., Finger R.; Laurett R., Paco A., Mainardes E.W.) [16, 17].

Зерттеу нәтижесінде қарқынды жүзеге асырылған астық өндірісінің экономикалық проблемаларының салыстырмалы түрде ұзақ кезеңі әдебиетте олардың маңызды аспектілері зерттелген: ұйымдастырушылық агроөнеркәсіптік интеграция кезіндегі нысандар, өндірістік қызметтерді ұсыну шарттары.

Экономикалық әдебиеттерде еліміздің азық-түлік тәуелсіздігін қамтамасыз ету үшін жеткілікті ауыл шаруашылығы өнімін, шикізатын және азық-түлікті отандық өндіруді тұрақты дамыту мәселелері қамтылған барлық алуан түрлілігімен; белсенді және салауатты өмір салты үшін қажетті тамақ өнімдерін тұтынудың белгіленген ұтымды нормаларына сәйкес келетін көлемде және ассортиментте елдің әрбір азаматы үшін қауіпсіз тамақ өнімдерінің физикалық және әсіресе экономикалық қолжетімділігіне қол жеткізу және қолдау; АӨК экономикасын-

дағы және АӨК экономикасындағы астық шаруашылығының басым маңыздылығын жалпыға бірдей таныған кезде еліміздің азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін кешенді шешім алған жоқ.

Материалдары мен әдістері

Жүйелік-ситуациялық, экономикалық-аналитикалық, логикалық, статистикалық және экономикалық зерттеудің басқа әдістері қолданылды. Зерттеулер мынадай әдістерді қамтитын жүйелі тәсіл негізінде жүргізілді: монографиялық (астық өндірісінің теориясы мен әдіснамасы процесін, азық-түлік қауіпсіздігін зерделеу); дерексіз-логикалық (астық нарығындағы трендтерді анықтау үшін деректерді жинақтау мен жүйелеудің тұжырымдамалық және әдіснамалық тәсілдерін жинақтау); экономикалық – статистикалық-салалық кәсіпорындардың даму үрдістерін зерделеу кезінде.

Айта кету керек, диалектикалық көз-қарас тұрғысынан объектілер диалектика заңдарына сәйкес зерттеледі (қарама-қайшылықтардың бірлігі мен күресі, санның сапаға ауысуы, теріске шығару), олар нақты теориялық принциптерден көрініс табуға қызмет етеді. Қолданылатын әдіснамалық база сенімді және негізделген қорытындылар алуға, азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз етуде астық шаруашылығы өндірісін дамыту үшін практикалық ұсыныстарды айқындауға мүмкіндік береді.

Мұның бәрі экономикадағы дағдарыстың анықталған негізгі себептерін ескере отырып, тең жағдайларға қол жеткізу және отандық өндірушілер өнімдерінің бәсекеге қабілеттілігін арттыру, қауіпсіздікті қамтамасыз етуге ықпал ететін көлемдерде, ассортиментте, сапада азық-түлік қорларын қалыптастыру үшін олармен байланысты АӨК салаларының кәсіпорындарымен астық өндірісі кәсіпорындарының келісілген жұмыс істеуін күшейту мақсатында орын алды.

Нәтижелер

Азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету бойынша төрт негізгі міндет шешілуі қажет. Оларға мыналар кіруі керек:

- азық-түлік қауіпсіздігіне ішкі және сыртқы қатерлерді уақтылы болжау, анықтау және алдын алу, азаматтарды тамақ өнімдерімен қамтамасыз ету жүйесінің тұрақты дайындығы, тамақ өнімдерінің стратегиялық қорларын қалыптастыру есебінен олардың теріс салдарын барынша азайту;
- елдің азық-түлік тәуелсіздігін қамтамасыз ету үшін жеткілікті ауыл шаруашылығы өнімін, шикізатын және азық-түлікті отандық өндіруді орнықты дамыту;

- азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету.

лардың, ұлттық аграрлық азық-түлік саясатын іске асырудың, азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз етудің сапасын көрсетеді. Сонымен қатар, астық нарығы агроазық-түлік нарығының басқа азық-түлік сегменттері үшін дамудың өзіндік үлгісі бола алады. Астық бағасы отандық АӨК-нің көптеген салаларының астық шаруашылығымен ұштасқан өнімдеріне бағаның деңгейін айтарлықтай дәрежеде өзгертеді және айқындайды.

Астық бағасының күрт өзгеруі экономиканың көптеген салаларының тұрақты дамуы үшін жағымсыз салдарға әкеп соқтыратындықтан, олардың әлсіреуі мен алдын алу мемлекеттің маңызды міндеті болып табылады. Өз кезегінде астық нарығы макроэкономикалық жағдайлардың және ең алдымен астық шаруашылығы жұмыс істейтін жағдайлардың әсерін үнемі сезініп отырады.

Астық нарығының дамуы әр түрлі тәуекелдермен тежеледі, олардың негізгілеріне мыналар жатады:

■ астық нарығындағы әлемдік бағалардың ішкі және сыртқы конъюнктурасының нашарлауымен, экономиканың өсу қарқынының төмендеуімен және астық шаруашылығының дамуын қарқындатуға, астық нарығының жетіспейтін элементтерін қалыптастыруға мүмкіндік бермейтін инвестициялық белсенділік деңгейінің төмендеуімен байланысты макроэкономикалық тәуекелдер;

■ астық шаруашылығының ауа райы мен климаттық жағдайларға айтарлықтай тәуелді салаға жататындығына байланысты табиғи-экономикалық тәуекелдер.

Дәнді дақылдар шаруашылығы – астық өндірісінің тиімділігін арттыру астық өнеркәсібінің өзін дамыту арқылы ішінара мүмкін болатын ауыл шаруашылығының бірнеше салаларының бірі. Бұған дәнді дақылдарды бейімделгіш орналастыруды жақсарту және олардың түрлері мен сорттарын ұтымды үйлестіру, мамандандыруды арттыру және дәнді дақылдарды өсіру үшін табиғи және экономикалық жағдайлары қолайлы аймақтар мен шаруашылықтарда дәнді дақылдар өндірісінің шоғырлануын арттыру арқылы қол жеткізуге болады.

Дәстүрлі түрде, салыстырмалы түрде қарапайым және арзан технология және дәнді дақылдардың көпшілігінің өсіру жағдайларына төмен талаптары, сондай-ақ көптеген заманауи сорттар мен будандардың жоғары экологиялық икемділігі және

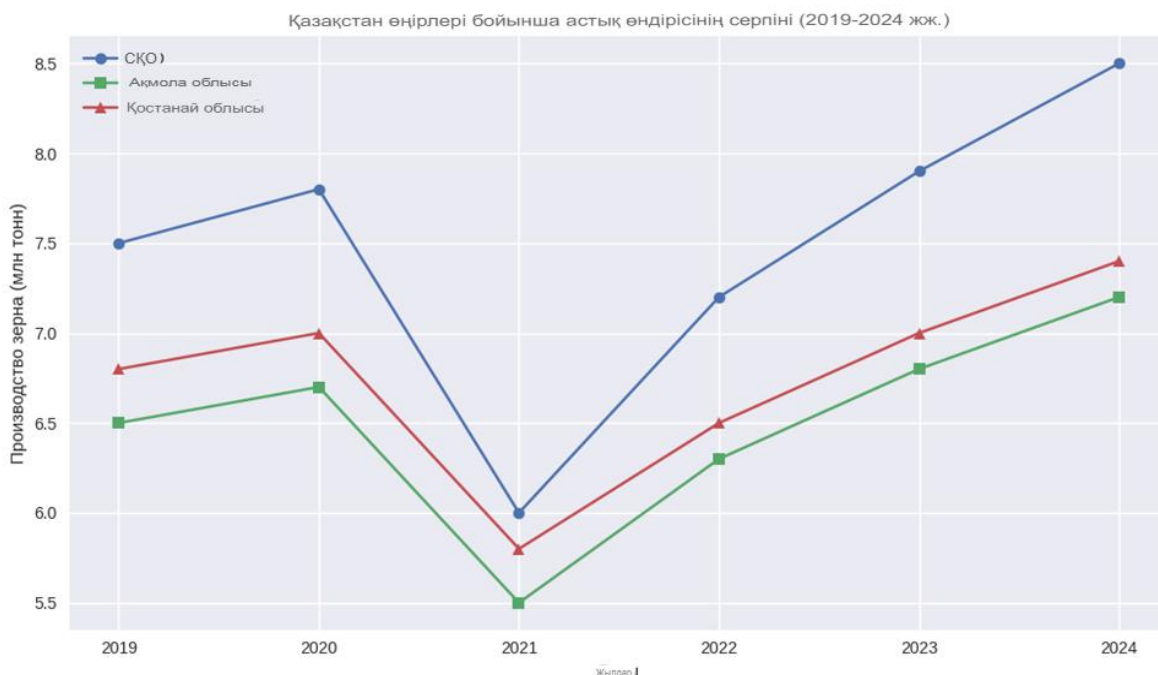
салыстырмалы түрде қысқа өсу маусымы дәнді дақылдардың егіншілік азды-көпті мүмкін болатын елдің кең аумағында кең таралуына ғана емес, сонымен қатар топыраққа, климатқа және экономикалық факторларға әртүрлі реакцияларына байланысты қолайлы жағдайлардың әртүрлілігіне байланысты дәнді дақылдар өндірісінің тұрақтылығы мен тиімділігінің артуына және дән сапасының жақсаруына ықпал етеді.

Тарихи тұрғыдан табиғи және экономикалық жағдайлардың алуан түрлілігімен сипатталатын Қазақстанда астық өндірісіндегі аумақтық-салалық еңбек бөлінісі оның дамуына белсенді әсер етеді, бұл астық өндірісі мен астық нарығының тиімді жұмыс істеуіне серпін береді немесе елеулі кедергі болып табылады. Астық өндірісіндегі аумақтық-салалық еңбек бөлінісінің жақсы дамыған жүйесі аймақтарда және тұтастай алғанда елдегі астық нарығының жұмыс істеуін қамтамасыз етеді, астық жемімен тұрақты қамтамасыз етуге ықпал етеді, шығындарды азайтады және астық сапасын жақсартады.

Астық өндірісіндегі ұтымды аумақтық-салалық еңбек бөлінісінің өзектілігі, ең алдымен биоклиматтық әлеуетті неғұрлым ұтымды пайдалану есебінен, оны жетілдіру қажеттілігі экстремалды ауа райы жағдайында айқын көрінеді.

Астық шаруашылығы ауыл шаруашылығы мен агроөнеркәсіптік кешеннің базалық саласы ретінде, сондай-ақ астық нарығы ел экономикасының стратегиялық және бір мезгілде жетекші жүйе құраушы салалары болып табылады, көбінесе агроазық-түлік нарығын қалыптастырады және елдің азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз етеді. Облыстар бойынша астық өндірісі көрсетілген (сурет).

Күрделі, көпфункционалды және динамикалық жүйе ретінде ұлттық астық нарығы мемлекет тарапынан оның дамуына басымдық беруді талап етеді. Оның астық нарығына әсері экономикалық, ұйымдастырушылық, инновациялық, құқықтық және басқа да қызметтердің өзара байланысты және үйлестірілген жүйесі арқылы көп салалы мемлекеттік реттеу саясатын қалыптастыру және жүзеге асыру, сондай-ақ ұлттық және аймақтық деңгейлерде астық нарығын реттеудің тиімді және ашық құралдарын жасау арқылы белсендірек болуы керек.

Ескерту: Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігі Ұлттық статистика бюросының деректері бойынша авторлар жасаған, 2019-2024жж.

Сурет – Қазақстан облыстары бойынша астық өндіру көлемі

Қазіргі заманғы ішкі астық нарығы, бір жағынан, халықтың төлем қабілетті сұранысына және мал шаруашылығының даму деңгейіне дерлік сәйкес келетін салыстырмалы түрде жоғары қанықтылықпен, астық өнімдері мен астық жемшөптің физикалық және экономикалық қолжетімділігінің салыстырмалы түрде жоғары деңгейімен, ал екінші жағынан: сақталып отырған дамымаған инфрақұрылыммен, астыққа маусымдық және жылдық бағалардың жоғары құбылмалылығымен, монополиялық құрылымдардың болуымен, делдалдардың артық санымен сипатталады

және астық пен өнеркәсіптік өнімдерге айтарлықтай баға диспропорциялары.

Бұл ретте астық нарығының инфрақұрылымын дамытудағы аса маңызды бағыттардың бірі – ауыл шаруашылығы тауар өндірушілерінің меншік нысанына және шаруашылыққа және орналасқан жеріне қарамастан оған қолжетімділігін қамтамасыз ету болып табылады. Өңірлері мен облыстары бөлінісінде шаруашылықтардың барлық санаттарындағы бидайдың жалпы жиналу динамикасы көрсетілген (кесте).

Кесте – Қазақстан Республикасының өңірлері мен облыстары бөлінісінде шаруашылықтардың барлық санаттарындағы бидайдың жалпы жиналу динамикасы 2020-2024жж., мың тонна

Облыс	2020ж.	2021ж.	2022ж.	2023ж.	2024ж.	2024ж/ 2020ж., %	2024ж/ 2023ж., %	2024ж. үлес салмағы, %
Ақмола	3 994,8	3 293,6	4 127,6	3 355,0	4 616,3	115,6	137,6	28,1
Қостанай	3 923,6	2 330,6	3 455,0	2 587,3	4 809,2	122,6	185,9	29,3
Солтүстік-Қазақстан	2 988,3	2 874,3	3 299,8	2 802,6	3 546,6	118,7	126,5	21,6

Ескерту: Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігі Ұлттық статистика бюросының деректері негізінде жасаған

Кестеден бидайдың жалпы жиналу динамикасы 2020 жылы Ақмола облысында 3994,8 мың га құрады, ал 2022 жылы 4 616,3 мың т, Қостанай облысында 3923,6-дан

4809,2 мың т., Солтүстік Қазақстан облысында 2988,3-тен 3546,6 мың т ұлғайды.

Астық шаруашылығын жүргізудің едәуір табиғи-экономикалық әртүрлілігі оны жаң-

ғырту мен инновациялық-инвестициялық дамытудың көптеген міндеттерін шешуде жекелеген астық өндіретін өңірлердің басым рөлі мен орнын айқындайды. Ол үшін өңірлік мүмкіндіктерді іске асыру құралдарының бірі ретінде өңірлік бюджеттердің, жеке инвесторлардың жиынтық қаражаты есебінен қаржыландырылатын әртүрлі нысаналы бағдарламалар мен инвестициялық жобаларды кеңінен пайдалану қажет.

Осындай бағдарламалық-нысаналы тәсіл және мемлекеттік-жекешелік әріптестік кезінде ғана жалпы агроөнеркәсіптік кешенді және атап айтқанда, астық шаруашылығын дамытуға жауапты билік органдарына бюджеттен бөлінетін қаржы ресурстары есебінен ең алдымен астық өндірісіндегі аумақтық-салалық еңбек бөлінісін және өңіраралық астық ағындарын жетілдіруге мақсатты түрде ықпал етуге мүмкіндік беріледі.

Дамыған астық нарығын қалыптастыру және дәнді дақылдарды өсіру үшін салыстырмалы түрде қолайлы табиғи және экономикалық жағдайлары бар ареалдар мен өңірлерде жекелеген астық түрлерін өндірудің мамандандырылған аймақтарын дамыту. Бұл жекелеген астық түрлерін өндіруге арналған мамандандырылған аймақтар болашақта отандық астық шаруашылығын дамытудың инновациялық-инвестициялық моделін іске асыру орталықтарына айналуы тиіс.

Астық өндірісін стратегиялық тауар ретінде арттыру, мал шаруашылығы өнімдерін импортты ұтымды алмастыру және жоғары сапалы астық экспортын кеңейту ұлттық азық-түлік қауіпсіздігіне мүмкіндігінше тезірек қол жеткізу және оны сақтау үшін қажетті жағдайларды жасауға көп нәрсе көмектеседі. Бұл мақсаттың стратегиялық мақсаты – елді ауыл шаруашылығы өнімдерімен, шикізатпен және азық-түлікпен сенімді түрде қамтамасыз ету, ал бұл жетістіктің кепілі – ең алдымен отандық азық-түлік көздерінің тұрақты дамуы, сондай-ақ жеткілікті қорлардың болуы.

Сонымен қатар, белсенді өмір салтын қолдау үшін елдің әрбір азаматы үшін салауатты тамақтанудың ұтымды стандарттарына сәйкес, саны, сапасы және әртүрлілігі бойынша азық-түлікке сенімді физикалық және әсіресе, экономикалық қолжетімділікті қамтамасыз ету қажет. Бұл азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету және тәуекелдер мен қауіптерді азайту үшін неғұрлым күрделі ұйымдастырушылық және экономикалық тетікті пайдалануды талап етеді.

Жаһанданған әлемде астық нарығы мемлекеттер үшін де, ірі трансұлттық және ұлттық корпорациялар мен компаниялар үшін де стратегиялық қызығушылық тудыратын ерекше сала болып табылады, бұған дәстүрлі түрде әлемдегі астық пен оны пайдалану арқылы өндірілген азық-түлік өнімдерінің ең ірі экспорттаушылары болып табылатын АҚШ, Еуропалық Одақ, Канада және Австралия сияқты экономикалық дамыған елдердің көпжылдық тәжірибесі дәлел бола алады.

Жоғары дамыған және экспортқа бағытталған астық өнеркәсібі бар осы және басқа да елдер астықты стратегиялық маңызды және үнемі жаңартылатын тауар ретінде қарастырады, оның қолжетімділігі оларға әлемдік нарыққа, әсіресе дамушы елдерге қарсы мақсатты түрде экономикалық және саяси қысым жасауға мүмкіндік береді. Сондықтан Қазақстанға да сыртқы астық саудасын дамытудың жаңа тұжырымдамасы қажет. Оның негізі астық экспортын өндірісті, әсіресе жоғары сапалы астықты арттырудың тұрақты және қуатты ынталандыруы ретінде пайдалану болуы керек.

Дегенмен, отандық астық экспортын дамыту, ең алдымен жем үшін ішкі тұтынуды шектеу, азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету және ұлттық мүдделерге қызмет ету есебінен болмауы керек, дегенмен табиғи газ бен мұнайдан айырмашылығы, астық үнемі жаңартылып отыратын экспорттық ресурс және жоғары сатылатын тауар болып табылады.

Бүгінгі жағдайда ішкі астық нарығы ел ішіндегі біртұтас экономикалық кеңістікті қалыптастыруда тиімді интеграциялық факторға айналуы керек, осылайша оның мемлекет ретінде нығаюына ықпал етуі керек. Көптеген қаржы ағындары, қатысатын факторлар саны, өндіріс ауқымы және астық айналымының көлемі соншалықты көп қырлы, ауқымды және күрделі, сондықтан астық өндірісі мен астық нарығын дамытудың ұтымды түрде жасалған ұлттық стратегиясы елді қуатты әлемдік астық державасына айналдыра алады.

Өйтпесе, оның астық өнеркәсібі агроөнеркәсіптік кешеннің қарапайым, екінші реттік секторына айналуы мүмкін, тіпті Ресей мемлекетінің негізгі ішкі қажеттіліктерін толық қанағаттандыра алмайды. Астық өнеркәсібінің салааралық экономикалық қатынастардағы орнын біртіндеп қалпына келтірмейінше, кем дегенде экономикадағы және азық-түлік қауіпсіздігіндегі рөліне сәйкес келетіндей, астық өнеркәсібінің тұрақты және динамикалық дамуын

немесе астық нарығының барлық көптеген функцияларын уақтылы толық орындауын күту қиын.

Талқылау

Қазақстан Республикасының агроөнеркәсіптік кешенін дамытудың 2021-2030 жылдарға арналған іске асырылып жатқан тұжырымдамасы астық шаруашылығы мен астық нарығының көптеген проблемаларын шешуге бағытталған және оларды дамытудың бес жылдық кезеңге арналған негізгі параметрлерін айқындайды. Сондықтан елге астық шаруашылығын және астық нарығын дамытудың мемлекеттік бағдарламасы қажет, ол олардың орнықты және тиімді жұмыс істеуі және экономиканың және азық-түлік нарықтарының олармен сабақтас салалары, астыққа деген қажеттілікті неғұрлым толық және кепілді қанағаттандыру, оның экспорттық әлеуетін құру мақсатында дамыған астық нарығын қалыптастыру қажеттілігінен туындауы тиіс.

Мұндай бағдарлама негізінен тапшы және жоғары сапалы астық түрлерін өндіруге қатысты протекционизмге негізделуге, мемлекеттің астық нарығына әсер етуінің нысандары мен тиімді әдістерін қамтуға, мемлекеттік билік органдары, бизнес және ауыл шаруашылығы тауарын өндірушілер арасындағы өзара іс-қимылдың сенімді жүйесін қамтамасыз етуге тиіс.

Көптеген отандық ауыл шаруашылығы өнімдерінен айырмашылығы, астық сыртқы астық нарығында салыстырмалы түрде жоғары бәсекеге қабілетті, бұған оның экспорт көлемінің артуы дәлел бола алады, бұл кейбір жылдары жалпы астық өнімінің айтарлықтай бөлігін құрайды.

Қазіргі заманғы әлемдік экономикада астық экспорты өткен ғасырдың бірінші жартысымен салыстырғанда елдің артта қалуы мен ауыл шаруашылығына мамандануының белгісі ретінде емес, оның экономикалық күшінің, өз халқы мен ұлттық азық-түлік қауіпсіздігін лайықты деңгейде қамтамасыз етудің нақты мүмкіндігі мен мүмкіндігінің көрсеткіші ретінде ғана емес, сонымен қатар ауыл шаруашылығы өнімдерінің, шикізаттың және азық-түліктің айтарлықтай көлемін сыртқы нарықтарға үнемі жеткізу, оларды басқа елдерге геосаяси мүдделерін нығайту және кеңейту үшін қысым жасаудың бірегей, бірақ қуатты экономикалық және саяси тұтқасы ретінде пайдалана отырып қарастырылады.

Қорытынды

1. Елдің орасан зор астық әлеуетін ұлттық байлық ретінде қарастырып, бағалау керек. Ұлттық байлықтың бұл тұрақты және

ең ірі көзі, егер астықтың орасан зор қоры жағдайында ұтымды пайдаланылса, халықты сенімді азық-түлікпен қамтамасыз етудің көптеген мәселелерін шеше алады.

2. Астық экспортын тұрақты дамыту, оларды астық өнеркәсібінің тиімді жұмыс істеуі үшін жеткілікті күшті тұтқаға айналдыру, бұл бүкіл Қазақстан экономикасына және оның әлемдегі экономикалық және геосаяси жағдайына айтарлықтай оң мультипликативті әсер етеді.

3. Дәнді дақылдардың қомақты ресурстарына ие бола отырып, тиімді ресурс үнемдейтін технологияларды қолдану негізінде астық шаруашылығын тұрақты дамыта отырып, астық нарығының тиімділігін арттыра отырып, еліміз өз халқын сапалы азық-түлікпен қамтамасыз етіп қана қоймай, әлемдік азық-түлік мәселесін шешуге лайықты үлес қоса алады.

4. Бірегей мүмкіндікті толық пайдаланбау – көп жағдайда болашақ ұрпақ есебінен өмір сүруді жалғастыру, орны толмас табиғи ресурстарды сату.

5. Елдің азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету – бұл экспорттық әлеуетті арттыра отырып, ішкі сұранысты сапалы әрі арзан отандық өніммен өтеуге бағытталған көпжақты мемлекеттік саясат.

Авторлардың үлесі:

Джумабаева Айгуль Муратовна: мақаланың кіріспесін, қорытындылары мен нәтижелерін жазуға үлес қосты; Бейсекова Перизат Джуматовна: мақаланың әдістерін жазуға, зерттеу тақырыбы бойынша деректерді жинауға және өңдеуге үлес қосты; Темирова Жаннат Жамбуловна: мақаланың тақырыбы бойынша әдеби шолу, жинау мен талдауға үлес қосты.

Мүдделер қақтығысы: авторлар мүдделер қақтығысының жоқтығын мәлімдейді.

Әдебиеттер тізімі

- [1] Қалиев, Г.А. Қазақстанның азық-түлік қауіпсіздігі мәселелері / Г.А. Қалиев, А.Б. Молдашев // Проблемы агрорынка.- 2021.-№4.- Б. 13-22. <https://doi.org/10.46666/2021-4.2708-9991.01>
- [2] Қалиев, Г.А. Қазақстанның АӨК дамуының стратегиялық басымдықтары / Г.А. Қалиев // Никонов оқулары. – 2019. – №24. – Б. 421-425
- [3] Ушачев, И.Г. Приоритетные направления развития АПК на современном этапе / И.Г. Ушачев, А.В. Колесников, В.В. Маслова // АПК: экономика, управление. – 2025. – №1. – С. 3-13. <https://doi.org/10.33305/251-3>.
- [4] Алтухов, А.И. Основные направления формирования и развития специализированных высокотехнологичных зон по производству зерна / А.И. Алтухов // Экономика, труд,

управление в сельском хозяйстве. – 2023. – № 10. – С. 7-16. <https://doi.org/10.33938/2310-7>.

[5] FAO. The State of Food Security and Nutrition in the World 2022. FAO [Electronic resource]. – 2022.- Available at: <https://www.openknowledge.fao.org/server/api/> (date of access: 12.12.2025). <https://doi.org/10.4060/cc0639en>.

[6] Zhang, H. Optimization analysis of grain self-production and import structure based on carbon footprint / H.Zhang, F Zhao, K.Han // China Agricultural Economic Review.-2022.- Vol.14(4).- P. 741-757.

[7] Buckler, E.S. Novel technologies for emission reduction complement conservation agriculture to achieve negative emissions from row-crop production / E.S. Buckler // Agricultural sciences. – 2021. - Vol. 118. - N. 28. - P.118-131.

[8] Whelan, B. Precision Agriculture for Grain Production Systems /B.Whehan, J.Taylor.- Paris: CSIRO.-2020.-208p. <https://doi.org/10.1071/9780643107489>

[9] Bykov, A.A. Ensuring food security through trade and economic cooperation between Siberia and Eurasian Economic Union / A.A. Bykov, D.V. Borisov, S.V. Ryumkin // Siberian Journal of Life Sciences and Agriculture. - 2023 – Vol. 15. – Issue 2. – P. 470–484.

[10] Беделбаева, А.Е. ЕАЭО жағдайында Қазақстанның азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету / А.Е.Беделбаева, А.К.Шарипов, Ж.С.Досумова // Проблемы агрорынка.- 2021.– №3.- Б.24-30. <https://doi.org/10.46666/2021-3.2708-9991.02>

[11] Головатюк, С.М. Современное состояние и перспективы развития зернового рынка Сибирского федерального округа / С.М. Головатюк, А.Ф. Софронов // АПК: экономика, управление. – 2025. – № 9. - С.56-59. – <https://doi.org/10.33305/259-56>

[12] Уразғалиев, В.Ш. Продовольственная безопасность: учеб. для вузов/ В.Ш. Уразғалиев // М.:Юрайт.-2026.– 78 с.

[13] Колесников, А.В. Прогноз самодостаточности сельскохозяйственной продукции и продовольствия до 2046 года / А.В. Колесников, М.В. Харина // АПК: экономика, управление. – 2025. – №6. – С.3-21. <https://doi.org/10.33305/256-3>.

[14] Сёмин, А.Н. Барьеры входа на рынок подкомплекса зерновых продуктов / А.Н. Сёмин, А.В. Курдюмов, А.С. Лылов // АПК: экономика, управление.-2025.-№ 6.- С.92-100. <https://doi.org/10.33305/256-92>.

[15] Bahloul, J. The Impact of Climate Changes on Food Security. Wheat and Barley Production in Iraq 2019-2021 as a Model / J. Bahloul, J. Al-Husseinawi // Hammurabi journal for studies. - 2022. - Vol. 41. - P. 75-92.

[16] Ehlers, M.-H., Huber, R., Finger, R. Agricultural policy in the era of digitalisation / M.-H. Ehlers, R.Huber, R. Finger // Food Policy.- 2021.- Vol. 100.- Article 102019.

[17] Laurett, R. Measuring sustainable development, its antecedents, barriers and consequences in agriculture: An exploratory factor analysis. Environmental Development / R. Laurett, A. Paco, E. W. Mainardes. – 2021. – Vol.37.- Article 100583.

References

[1] Kaliev, G.A., Moldashev, A.B. (2021). Qazaqstannyń azyq-túlik qauipsizdigi meseleleri [Food security issues in Kazakhstan]. *Problemy agrorynka – Problems of AgriMarket*, 4, 13–22. <https://doi.org/10.46666/2021-4.2708-9991.01> [in Kazakh].

[2] Kaliev, G.A. (2019). Qazaqstannyń AÖK damuynyń strategiyalyq basymdyqtary [Strategic priorities for the development of Kazakhstan's agro-industrial complex]. *Nikonov oqýlary – Nikonov Readings*, 24, 421–425 [in Kazakh].

[3] Ushachev, I.G., Kolesnikov, A.V., Maslova, V.V. (2025). Prioritetnye napravleniya razvitiya APK na sovremennom etape [Priority directions for the development of agro-industrial complex at the present stage]. *APK: ekonomika, upravlenie – AIC: Economics, Management*, 1, 3-13. <https://doi.org/10.33305/251-3> [in Russian].

[4] Altukhov, A.I. (2023). Osnovnye napravleniya formirovaniya i razvitiya spetsializirovannyh vysokotekhnologichnyh zon po proizvodstvu zerna [Main directions of formation and development of specialized high-tech grain production zones]. *Ekonomika, trud, upravlenie v selskom khoziaistve – Economics, Labour, Management in Agriculture*, 10, 7–16. <https://doi.org/10.33938/2310-7> [in Russian].

[5] FAO. (2022). The State of Food Security and Nutrition in the World 2022. FAO [Electronic resource]. Available at: <https://www.openknowledge.fao.org/server/api/> (date of access: 12.12.2025) [in English].

[6] Zhang, H., Zhao, F., Han, K. (2022). Optimization analysis of grain self-production and import structure based on carbon footprint. *China Agricultural Economic Review*, 14 (4), 741–757 [in English].

[7] Buckler, E.S. (2021). Novel technologies for emission reduction complement conservation agriculture to achieve negative emissions from row-crop production. *Agricultural Sciences*, 118 (28), 118–131 [in English].

[8] Whelan, B., Taylor, J. (2020). Precision Agriculture for Grain Production Systems. Paris: CSIRO, 208 p. <https://doi.org/10.1071/9780643107489> [in English].

[9] Bykov, A.A., Borisov, D.V., Ryumkin, S.V. (2023). Ensuring food security through trade and economic cooperation between Siberia and Eurasian Economic Union. *Siberian Journal of Life Sciences and Agriculture*, 15 (2), 470-484 [in Russian].

[10] Bedelbayeva, A.E., Sharipov, A.K., Dosumova, Zh.S. (2021). EAEU zhauynda Qazaqstannyń azyq-túlik qauipsizdigin qamtamasyz

ety [Ensuring food security in Kazakhstan in the context of EAEU]. *Problemy agrorynka – Problems of AgriMarket*, 3, 24–30. <https://doi.org/10.46666/2021-3.2708-9991.02> [in Kazakh].

[11] Golovatyuk, S.M., Sofronov, A.F. (2025). Sovremennoe sostoyanie i perspektivy razvitiya zernovogo rynka Sibirskogo federalnogo okruga [Current state and prospects of the grain market in Siberian Federal District]. *APK: ekonomika, upravlenie – AIC: Economics, Management*, 9, 56–59. <https://doi.org/10.33305/259-56> [in Russian].

[12] Urazgaliev, V.Sh. (2026). Prodovolstvennaya bezopasnost': ucheb. dlya vuzov [Food security: textbook for universities]. Moscow: Yurayt, 78 [in Russian].

[13] Kolesnikov, A.V., Kharina, M.V. (2025). Prognoz samodostatnochnosti selskogo khoziaistva i prodovolstviya do 2046 goda [Forecast of self-sufficiency of agricultural production and food until 2046]. *APK: ekonomika, upravlenie –*

AIC: Economics, Management, 6, 3–21. <https://doi.org/10.33305/256-3> [in Russian].

[14] Syomin, A.N., Kurdyumov, A.V., Lylov, A.S. (2025). Bariery vkhoda na rynek podkompleksa zernovykh produktov [Entry barriers to the market of the grain products subcomplex]. *APK: ekonomika, upravlenie – AIC: Economics, Management*, 6, 92–100. <https://doi.org/10.33305/256-92> [in Russian].

[15] Bahloul, J., Al-Husseinawi, J. (2022). The Impact of Climate Changes on Food Security. Wheat and Barley Production in Iraq 2019–2021 as a Model. *Hammurabi Journal for Studies*, 41, 75–92 [in English].

[16] Ehlers, M.-H., Huber, R., Finger, R. (2021). Agricultural policy in the era of digitalisation. *Food Policy*, 100, 102019 [in English].

[17] Laurett, R., Paco, A., Mainardes, E.W. (2021). Measuring sustainable development, its antecedents, barriers and consequences in agriculture: An exploratory factor analysis. *Environmental Development*, 37, 100583 [in English].

Авторлар туралы ақпарат:

Джумабаева Айгуль Муратовна – негізгі автор; экономика ғылымдарының магистрі; Х.Д.Чурин атындағы «Менеджмент және агробизнесі ұйымдастыру» кафедрасының аға оқытушысы; Қазақ ұлттық аграрлық зерттеу университеті; 050010 Абай даңғ., 8, Алматы қ., Қазақстан; e-mail: aygul_dzhumabaeva@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0002-7675-7005>.

Бейсекова Перизат Джуматовна; Ph.D; Экономика жоғары мектебі қауымдастырылған профессор; Астана халықаралық университеті; 010000 Кabanбай батыр көш., 8, Астана қ., Қазақстан; e-mail: beisekova_76@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0003-2578-7797>

Темирова Жаннат Жамбуловна; экономика ғылымдарының кандидаты; «Экономика және басқару» кафедрасы аға оқытушы; Ж.А.Ташенев атындағы университеті; 160012 Қонаев даңғ., 21, Шымкент қ., Қазақстан; e-mail: zhannat_temirova@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0002-0837-0319>

Information about authors:

Jumabayeva Aigul - The main author; Master of Economic Sciences; Senior Lecturer of the H.D.Churin Department of Management and Organization of Agribusiness; Kazakh National Agrarian Research University; 050010 Abaya Ave., 8, Almaty, Kazakhstan; e-mail: aygul_dzhumabaeva@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0002-7675-7005>.

Beisekova Perizat; Ph.D; Associate Professor of the Higher School of Economics; Astana International University; 010000 Kabanbai batyr str. 8, Astana, Kazakhstan; e-mail: beisekova_76@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0003-2578-7797>

Temirova Zhannat; Candidate of Economic Sciences; Senior Lecturer of the Department of Economy and Management; Zh.A. Tashenev University; 160012 Kunaev Ave., 21, Shymkent, Kazakhstan; e-mail: zhannat_temirova@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0002-0837-0319>

Информация об авторах:

Джумабаева Айгуль Муратовна - основной автор; магистр экономических наук; старший преподаватель кафедры «Менеджмент и организация агробизнеса» им. Х.Д.Чурина; Казахский национальный аграрный исследовательский университет; 050010 пр. Абая, 8, г.Алматы, Казахстан; e-mail: aygul_dzhumabaeva@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0002-7675-7005>.

Бейсекова Перизат Джуматовна; Ph.D; ассоциированный профессор Высшей школы экономики; Международный университет Астана; 010000 ул. Кabanбай батыра, 8, г.Астана, Казахстан; e-mail: beisekova_76@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0003-2578-7797>

Темирова Жаннат Жамбуловна; кандидат экономических наук; старший преподаватель кафедры «Экономика и управление»; Университет им. Ж.А. Ташенева; 160012 пр.Кунаева, 21, г.Шымкент, Казахстан; e-mail: zhannat_temirova@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0002-0837-0319>